

De foto's houd ik een armlengte van me af. Op bedrieglijke wijze onthullen ze een fragment uit mijn leven zoals beelden vaak doen, ook al heb ik mijn man Francis uit de familiefoto geknipt – wat ik achteraf betreurde. Zijn schouder in het blauwe colbertjasje is gedeeltelijk zichtbaar tegen de gevel van ons huis. Als een geamputeerd lichaamsdeel komt zijn hand met het glazen kuipje nog net in beeld. Op het boord van zijn hemd schittert een manchetknoop. Ilias, pas veertien, heeft iets te onstuimig het glas geheven, waardoor enkele druppels champagne op mijn blouse zijn terechtgekomen, die ik – volgens wat in de familie acceptabel is – iets te ver heb losgeknoopt. Het is zomer, de hondsdagen voorbij.

Kijk, daar bij die rij bomen tegen de waterdijk staat mijn zus Elsa met haar man, Lucas. Met beide armen zwaait ze in de lucht. Of er buiten muziek is kan ik me niet herinneren; in de bomen hangen kleurige lampjes. Francis' ouders en mijn moeder hebben zich binnen tegen de hitte verschanst. Mijn gezicht vertoont een gelatenheid, die paradoxaal genoeg veelzeggend is. Mijn arm heb ik om een schouder van Ilias geslagen, in lichaamslengte overtreft hij me bijna.

De golvende rand van de foto verschaft het beeld een zekere dynamiek, alsof ik toen al had ingegrepen. Dat had echter niet gekund, daarvoor was het kader dat mijn leven inlijstte te strak opgespannen.

In het manco van het weggeknipte deel is Francis nog manifest aanwezig; niet omwille van de hand met het glas, die je makkelijk over het hoofd kunt zien. Tijdens zijn wekenlange afwezigheid waren stevast snippers van hem achter-

gebleven. Zijn blauwe sjaal over de trapleuning wakkerde mijn bezorgdheid aan – nee, ik hoefde hem niet te brengen, sjaals waren er in Düsseldorf te over. Zijn batterijoplader lag nog op het nachtkastje aan zijn kant van het bed. Kon dit verklaren waarom hij zo weinig telefoneerde?

De tweede foto heeft Jesse op mijn verjaardagsfeest genomen, vorig jaar nog, het jaar waarin alles veranderde. Kijk, ik sta midden in een groepje lachende mensen, goedgeklede, zorgvuldig gekapte dames en heren, die mij met ingetogen enthousiasme ergens van proberen te overtuigen. Drie van hen zag ik toen voor het eerst. In de schaduw van de oudste is een omfloerste gestalte te zien, een vrij jonge man van wie ik me lange tijd niet kon herinneren dat hij er toen was. Nu herken ik hem, nu weet ik wie hij is en hoe hij mijn en ons leven heeft verwoest. En daar helemaal achteraan in de rechterbovenhoek zie je Andres. Daarom heb ik die foto gekozen om op de cover te plaatsen. Het beeld is te druk, zegt mijn uitgever, trouwens een cover hoeft niet alles prijs te geven, vindt Nino, die zich aanvankelijk niet met mijn verhaal had ingelaten.

‘En ik dan?’ vraagt hij toch even.

‘Over jou komt er een ander boek.’

‘Ga je het opsplitsen?’

‘Op een bepaald moment in je leven wil je lijnen trekken en markeringen aanbrengen die enige duidelijkheid schep-
pen.’

‘Op de eerste verminkte foto herken ik je eigenlijk niet.’

‘Toch wel, ik ben het, maar ik ben het niet meer.’

Misschien kan een derde foto uitkomst bieden. Ze komt uit ons familiearchief en laat een binnenskamers tafereel zien tegen het einde van de Tweede Wereldoorlog. Als elfjarig

meisje zit mijn moeder op de schoot van een Duitse officier. Ze draagt een blauwe jurk met Claudine-kraagje, een parelmoeren ketting hangt om haar dunne hals en ze kijkt wezenloos voor zich uit. Haar ene hand ligt op haar dij, de andere zoekt de rand van de stoel. Zijn handen hangen naast zijn lichaam, hij houdt ze in bedwang.

Het dorp van mijn grootouders was al een paar maanden in handen van de Duitse bezetter; uiteindelijk zou het om strategische redenen gebombardeerd worden. In het huis van de overburen lagen een paar officieren ingekwartierd. Achteraf kon niemand me vertellen waarom mijn moeder daar op dat ogenblik was. Misschien had Günther, de man bij wie ze op schoot zat, haar een paar keer voorbij zien lopen. Had hij haar op straat aangesproken? Had hij haar met een aannekelijke smoes naar binnen gelokt? Op verzoek van die Duitser maakte de buurman deze foto. Met haar elf jaren leek mijn moeder sprekend op zijn oudste dochter. Over de ogen van Günther lag een vochtige glans, die iedereen achteraf zo mooi vond.

Het is een vredige foto, ze roept geen greintje angst of oorlogsgeweld op. Er kwam mij toen een beeld voor ogen van mijn grootvader, die een hitlersnorretje draagt. Het gezin met zeven kinderen, waarvan mijn moeder de oudste was, zat met hebben en houden op een kar onderweg naar Nederland. Ze konden er op een boerderij terecht, tot alles voorbij was.

Of er sprake was van collaboratie, heb ik een keer aan tante Pauline gevraagd. Als jongste zus van mijn grootmoeder wist ze een en ander omdat ze in dezelfde straat woonden. Ze liep naar de keuken en schonk nog eens koffie in. In haar blik lagen blinde vlekken als onomkeerbare gaten in de ozonlaag. Het zwijgen zat in haar geworteld als een overlevingsmodus. Ze hadden zich naar de situatie geschikt, zei ze toen we al in de deuropening stonden. Als een Duitse officier je

vraagt om op zijn schoot te komen zitten, dan doe je gewoon wat van je verlangd wordt.

Nino wil graag een foto van mij op die leeftijd zien. Na urenlang zoeken heb ik er een gevonden waarop ik als een lam in de lens kijk. Naast mij staat Elsa, haar blik opmerkelijk uitdagend, niet die van mij. Nino neemt de foto en bestudeert ze aandachtig.

‘Hier kijk je met precies dezelfde blik als je moeder op de schoot van die Duitse officier.’

EEN

Het wekenlange wachten op de terugkeer van mijn man had zich als een *modus vivendi* in mijn bestaan genesteld. Ooit zou er een einde aan komen, wist ik vrijwel zeker, maar niet wanneer en al helemaal niet hoe. Daar dacht ik zelfs niet aan, en evenmin aan de zekerheid die zou volgen wanneer ik Francis weer aan mijn zijde had, zijn ogen dagelijks op mij gericht.

Tijdens de lege middagen had ik me de geborgenheid van onze eerste jaren herinnerd en hoe die terug zou keren: zijn zorgzame omgang met mij, zijn plichtsgetrouwe werkkraft als de fundering van een solide woning. Eerlijkheidshalve moest ik toegeven dat dit onze beste jaren waren, maar eens je het wachten gewoon was met al zijn geïntensifieerde verwachtingen, zou het moeilijk worden om het einde ervan te accepteren.

En dat ik dan weer veroordeeld zou worden tot één bestaan, namelijk het nu. Het verpletterende drukken van elke minuut die geleefd moest worden met al zijn consequenties van hoopvolle vooruitzichten, tot de nawerkingen toe. Het wachten was deel van mijn leven geworden, een tijdlang wás het zelfs mijn leven.

Op sommige momenten beïnvloedde het wachten mijn stemming. Kon ik ervan uitgaan dat ik mijn man terugkreeg in de staat waarin ik met hem in het huwelijk was getreden? Was hij nog altijd mijn man als hij al die tijd in het buitenland verbleef en vreemde wortels in zich opzoog, waardoor takken aan hem ontsproten met vruchten waar ik geen weet van had? Ondanks dit alles was mijn vertrouwen overeind gebleven.

Na de toespraak van Jesse bleef ik als verdoofd op mijn stoel zitten, alle ogen waren op mij gericht. Ik weet nog hoe mijn hand naar de rok van Elsa greep, die me naar zich toe haalde terwijl ze haar glimlach om zich heen strooide. Jesse was naast het orkest op een stoel gaan staan. De zilvergrijze das die hij tijdens zijn speech had losgemaakt, was in zijn blazer verdwenen.

Applaus overstemde het gemurmel van de gasten, voor het overgrote deel hooggeplaatste arrivisten die in de jaren zestig hun revolutionaire ideeëngoed hadden beleden, maar het met het klimmen van de jaren en hun carrière hadden verdrongen in hun comfortabele leven. De zaal had mijn man uitgekozen toen hij nog leefde. Een art-nouveaupaleis in het kloppende hart van de stad was het geschikte decor voor zijn geslaagde bestaan. Het feest had de bekroning van zijn loopbaan moeten worden. Onlangs directeur geworden van de grootste bank van Europa en binnen afzienbare tijd ook van een filiaal in China – waar ik op dat moment nog geen weet van had. Toen de gasten begin april van zijn plotse overlijden op de hoogte werden gebracht, hadden de meesten via officiële weg hun medeleven betuigd; een enkeling had mij opgebeld. Druk pratend gingen de hoofden heen en weer. Nagenoeg iedereen die voor Francis zou zijn gekomen, was present, behalve Ilias, onze zoon.

Het park bij het negentiende-eeuwse landhuis grensde aan beschermd natuurgebied. Rechthoekig gesnoeide hagen markeerden de weifelende grens tussen natuur en gecultiveerde

tuinen. Sinds het begin van het millennium was het bon ton om kleurige bloembedden in het geheel op te nemen.

De lage augustuszon kleurde de champagne in met een zekere nostalgie. Wie de ingeving kreeg om het feest alsnog – nu ter gelegenheid van mijn verjaardag – te laten doorgaan, was me tot op het laatst niet duidelijk. Er hing een waas van late herinneringen in mijn hoofd, vermengd met een spoor verdriet, waardoor ik het gevoel had erbij te zijn en ook weer niet. Eén voor één waren de gasten mij komen begroeten, de gebruikelijke condoleance, gevolgd door verjaardagwensen die mij hoopvol moesten stemmen. De kus die een enkeling me op de wang gaf, maakte me onrustig. Sinds een paar maanden kon het weer; de vage angst bij een intieme aanraking had langzaam opnieuw plaatsgemaakt voor een zoet gevoel.

‘Dat lavendelblauw van je jurk laat je weer stralen,’ had Jesse me toegefluisterd, waarbij zijn lippen mijn oorschelp beroerden. Ondanks het verlies van mijn wederhelft, ondanks mijn enigszins gevorderde leeftijd.

De moeder van Francis was naar me toe gekomen om me met haar zuinige woorden te begroeten. Als jongste dochter van een beroemde schrijver was ze de laatste telg van het vrouwelijke geslacht binnen de literaire familie. Haar deemoedige lichaamshouding hadden haar kinderen onbewust overgenomen. In mij hadden ze de hoofdactrice in de verfilming van een topwerk herkend; zo was dertig jaar geleden het hek van hun besloten tuin voor mij opengedraaid.

Een paar kinderen speelden verstoppertje. Hun opgewonden kreten doorprikten de ernst die om het gebeuren hing. Ilias, die in Duitsland woonde, was vier jaar geleden vader van een tweeling geworden. Uitgerekend op de dag van het feest had hij een belangrijke meeting in China. Zijn vrouw Ana was in een geanimeerd gesprek verwickeld toen de twee-

ling om een bal kwam zeuren. Geen sprake van, zei de strakke blik van hun Duitse moeder.

Als uit het niets kwam een man in glanzend pak mij begroeten, een afgevaardigde van een bankfiliaal in Nordrhein-Westfalen. In zijn lichtblauwe irissen lag een ingetogen blik. Als ik toen de moed had kunnen opbrengen om te kijken, was de kiem vast bloot komen te liggen van onze verborgen geschiedenis. Maar zoals me als kind was aangeleerd, sloot ik voortijdig de ogen.

'*Gnädige Frau*,' hij kuste mijn hand. Terwijl hij zijn blik naar me opsloeg, zag ik een weerschijn in zijn ogen. De ontroering die hij niet onder woorden bracht, deed me even wankeken. Wellicht betrof het een herinnering aan Francis waar ik niet meteen naar kon vragen. Wist ik veel dat er nog een later zou zijn. Daarna heb ik het niet meer bijgehouden – de namen, de functies en hun onderscheidingen, de dure toiletten van de vrouwen met bijpassende hoeden.

Op een gegeven moment stond Jesse naast me. In de ene hand een fles champagne, de andere hield een sierlijk kuipje vast. Door het volgehouden langeafstandslopen had zijn atletische gestalte hem nog niet verlaten. Het donkerblonde haar om zijn nauwelijks verouderde jongensgezicht was witter geworden waardoor zijn gelaatstrekken meer geprononceerd leken.

'Deze horde notabelen had er kennelijk behoefte aan om het rendez-vous alsnog te laten doorgaan.' Langzaam sloeg ik mijn ogen naar hem op.

'*Nomina non valent*.'

'Mijn leven lang was het een uitgemaakte zaak, ronkende namen zouden deuren openen.' Sinds onze studentenjaren hield ik van zijn Latijnse uitspraken, Jesse bezondigde zich niet meteen aan snobistische woordenkramen.

'Ben je al begonnen?'

'Ik vraag me af of ik er ooit aan toe kom.' Ik keek om me

heen naar de grijze koppen alsof die hun toestemming moesten geven. Zes tot negen maanden was de gebruikelijke rouwperiode, had de familie me laten verstaan.'

'*Non annorum canities est laudanda...*' Met een hand streek Jesse door zijn haren. '*...sed morum.*' Hij lachte.

'Zilveren haren verdienen van nature respect, maar de moraal is een ander verhaal.' Ik was het gewoon om te parafaseren, als docent Franse literatuur zat het me in het bloed. Jesse wierp een snelle blik om zich heen. Zolang ik hem kende verwees hij regelmatig naar de natuur om zijn punt te maken. Niet dat de natuur rechtvaardig of integer was, zei hij er telkens bij.

'Af en toe verwacht ik je voor het avondeten, Liz. Tot voor kort waren die avonden altijd dikke pret.' Hij had mijn glas nog eens volgeschonken en het zijne tot de laatste druppel geledigd. 'Ik kan maar beter wachten tot na mijn toespraak.'

Aanvankelijk waren zijn woorden tot Francis gericht. Vijf maanden volstonden om de scherpe pijn af te ronden. De verzen- gende hitte van een van de warmste zomers van de eeuw had de heftigste emoties opgebrand. We leken wel ingeslapen lome dieren, liet Jesse zich op een bepaald moment ontvallen. De covid-jaren, de verdoken angst, het wantrouwen jegens anderen. De bevrijding uit de coronamaatregelen kon de vergelijking doorstaan met de landing in Normandië. Een korte pauze om de woorden in de benevelde hoofden te laten doordringen.

'Het vraagt moed om elkaar weer te omhelzen. De kwaliteit van ons leven kunnen we niet meer aan politici overlaten.' Jesse nam een slok water. 'Tussen de uitstoot van CO₂ en de opwarming van de aarde verlopen minstens drie decennia. Het is aan de bankensector om het natuurherstelplan mee te financieren, Francis – die in dat opzicht een voortrekkersrol opnam – indachtig.'

In een hoek bij het orkest dook het hoofd op van een rijzige man. Hoewel hij in tegenlicht stond, kwam zijn nonchalante houding me vertrouwd voor – dat golvende haar, die huidplooi om zijn mond.

Plots verdichtte de tijd, feiten regen zich aaneen. De blik van de man kantelde alsof hij me een ankerpunt wilde aanreiken. Hij had een kind op zijn arm, een klein meisje van nauwelijks twee. Mijn blik, die door al die jaren en woekerende emoties heen ging, vestigde zich een paar tellen op hem en vloog weer op, fladderde weg zoals een vogel een tak aanraakt en vervolgens opvliegt. Terwijl ik inademde drukte ik me met beide handen van het tafelblad omhoog, werktuigelijk ging mijn mond open. Het geroezemoes rondom verstilde, een paar hoofden keken mijn richting uit. Het leek of ik opgetild werd, maar het volgende ogenblik zeeg ik door mijn te lichte benen.